

POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Тетяна Нагорняк, д. політ. н.

Донецький національний університет, м.Вінниця, Україна

УРБАНІЗАЦІЙНИЙ ТА АГЛОМЕРАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТИ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНСЬКОЇ СУЧАСНОСТІ

Tetyana Nagornyak, D.Sc. in Political Science

Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

URBANIZATION AND AGGLOMERATION COMPONENTS OF UKRAINIAN SOCIAL AND POLITICAL PROCESSES

XXI century demonstrates the trend of disproof the priority of national sovereignty to supranational players and local areas. Article is an effort to find out the specifics of interaction of two modern political processes - the globalization and the dynamics of national identity in its own conditions, in order to identify the role of cities in the context of further development of global political system. Among the branding strategies are the "global cities", "monocities", "cities for the comfortable life", "the unique areas". The article about the fact that the territories development and their political representation in national processes influencing objective factors. There are those that are not created by man - natural resources and location and factors. And there are the products of human relationships. The latest significant role played by the city and agglomeration effect.

Key words: urbanization, agglomeration, globalization, "global cities", "monocities", "cities for the comfortable life", "the unique areas".

Сучасні соціокультурні процеси в Україні, як і решта секторів життєдіяльності людини, сьогодні обумовлені війною. Гібридна війна в Україні посилила ті чинники самосприйняття та ставлень до іншої людини, які небезпечні як для громади, так і держави в цілому. Діалог між Державою і Суспільством у соціокультурному полі відбувається завдяки конотаціям дійсності (колективним смислам), що вживлялися в масову культуру через канали конструювання реальності. В закритих суспільствах вони чітко контролюються центром структури тексту та підпорядковані єдиній ідеології, релігії чи політичному курсу. У відкритих та інтегрованих суспільствах конструювання реальності відбувається складно часто через семіотичну війну (війну колективних смислів), бо формується одночасно декілька реальностей, продукуються багатопланові дискурси, смисли суперечать один одному, центр структури суспільного тексту часто порожній, а основні «автори» тексту зорієнтовані на отримання ситуативних дивідендів у вигляді політичного та економічного капіталів. За сучасних умов українське суспільство балансує на межі самознищення і саме ретельне працювання громади з колективними смислами може обійти точку невороття.

Якщо на початку століття в Україні переважало сільське населення – близько 82% всього населення, то сьогодні майже 68% її населення мешкає в міській місцевості. Урбанізаційний та агломераційний компоненти вказаних процесів виступають індикаторами розбіжностей в сприйнятті реальності та самих себе. Диференціація простору (ТАО, агломерації, локальні зони, етнокультурні регіони) є конструктом людської діяльності, але вона має природне походження та виступає умовами політичних процесів української сучасності. Природне походження диференціації простору та її соціально-економічний чинник розвитку є предметом нової економічної географії, а саме школи М. Фуджиті, П. Кругмана, Е. Венайблеса, Г. Кларка, М. Фельдмена, М. Гертлера, російської школи Н.Зубаревич. Соціально-антропологічний аспект модернізаційної теорії суспільного розвитку відображено в роботах М. Ферро, А. Кара-Мурзи, Г. Почепцова, Ч. Пірса,

Ф. Соссюра, Ю. Критевої, Ж. Дерріди та інших.

Стаття має на меті довести, що на розвиток територій та їх політичне представництво в загальнонаціональних процесах впливають об'єктивні чинники, що не створені людиною - природні ресурси та локація і чинники, що є продуктом людських взаємовідносин. Серед останніх значну роль відіграють міста та агломераційний ефект.

У соціально-політичних процесах (вибори, реклама, громадські слухання, брендингові стратегії розвитку) такі індикатори, як – концентрація людей, тип міста (агломераційний центр, мономісто, периферія, депресивні території, села, окуповані території), різноманітність середовища, смаків, переконань, ментальні розбіжності – використовуються задля формування симулякрів самовідчуття городян та само презентації територій.

Виходячи з світ-системної моделі розвитку, міста теж розподіляються на центральні (міста-мільйонники), полупериферійні (середні за кількістю) та периферійні (малі міста, СМТ та села) і «людність» обумовлює їх диференціацію у соціальному, економічному, політичному й культурному полях. Єдина Україна в соціально-політичному сенсі, якою ми прагнемо, завжди була різноманітною з точки зору ментальності та неоднорідною у своєму соціально-економічному розвитку регіонів, стилі й рівні життя. Агломераційний ефект українських територій демонструє «три України». Перша з них – це культура швидких мегаполісів. Київ, Одеса, Харків, Дніпропетровськ демонструють стратегію раціонального розвитку, швидкого темпу життя, конкуренції в усіх сферах взаємовідносин та індивідуалізму. Сучасний городянин міста-мільйонника звик бути егоїстом, він відчуває себе комфортно в своєму егоїзмі. Як пише англійська дослідниця ФренТонкіс: «Людина отримав право бути залишеним на самоті», бути залишеним у спокої, і він поступово починає отримувати задоволення від своєї самотності. Це не призводить до ізоляціонізму, це призводить до регулювання контактів з іншими людьми. Тобто «я і хочу і я можу бути близьким, але на своїх умовах і саме тоді, коли мені це потрібно»¹. Міста, в яких проживає більш ніж 500 тис. мешканців, специфічні своєю соціальною стратифікацією. Вони – центри глобалізаційних шляхів та процесів, концентрат управлінців, ключових державних / недержавних інститутів, що приймають політичні рішення, штаб-квартири представництв іноземних корпорацій та бізнес-структур, дипломатичних представництв, тут доля фахівців з вищою освітою перебільшує інші категорії. В своїх бізнес та бренд-стратегіях позиціонують себе як фінансові та політичні столиці, вузівські міста, центри агломерацій, міста-донори, культурні та духовні осередки. В «цій Україні» зосереджений основний електорат влади, що зростає чисельно через стабільну урбанізацію. Ці міста керовані через дотації і крупний бізнес, а тому виступають основними маніпуляційними площадками. Запит на модернізацію політичної еліти та якісні політичні продукти в них присутній, але через внутрішні конфлікти, консерватизм і фінансову заангажованість громадського сектора існує спотворена соціальна реальність.

Криза під час війни в Україні сьогодні більш відіб'ється на містах-мільйонниках. По-перше через продуктову інфляцію (економіка крупного міста орієнтована на імпорт, який в умовах нестабільної національної валюти є чинником гальмування реалізації стратегії розвитку). По-друге через міграційну складову. Переселенці з зони АТО – кризовий чинник у декількох площинах: конкуренція на ринку праці, ментальні непорозуміння через «винних у війні», перенасичення людського ресурсу в містах, що знижує якість сфери послуг і збільшує ціни (на нерухомість у першу чергу) через соціальний попит нових городян. По-третє, через випробування для інтелігенції, яка становить переважну більшість крупних міст. Корупційні схеми мільйонників – ще один чинник, який загострив і так несталу ситуацію в крупних містах.

Слід зазначити, що щільність населення і показник урбанізації не завжди корелюються відповідно. Якщо Київська, Харківська, Дніпропетровська та Донецька області демонструють коваріаційну залежність – найвищі показники урбанізації та щільності міського населення мегаполісів, то Одеса навпаки. Урбанізація невисока через меншу кількість міст в області та дрібністю територіального поділу².

«Друга Україна» – середні міста (250-500 тис. мешканців), які демонструють культуру центрів невеликих агломерацій із стратегією виживання. Ця Україна не є однорідною, тому що середні міста – це агропромислові Вінниця, Полтава, Чернігів, Житомир і центри багатогалузевої важкої

¹ Запорожец, О. Постнаука. Мікроурбанізм. *Постнаука.ru*. <<http://postnauka.ru/video/42798>>.

² Гладкий, О. (2007). Система сільського розселення як чинник формування промислово-агломераційних утворень України. *Вісник КНУТШ. Географія*, 57, 29–32.

промисловості – Луганськ, Маріуполь, Макіївка. Цю Україну відрізняє стратегія розвитку громад на фоні соціально-економічного виживання. Громади агропромислових центрів більш розвинуті. Індустріальні міста все більше стають центрами зрошення політичного і фінансового капіталу. Високий рівень міграції до великих міст, слабкість ринку праці і людського капіталу притаманні для цього кластеру України. Більша частина з середніх міст - вузькопрофільні міста («Місто шахтарської слави», «Місто металургів», «Місто фермерів»), центри малих агломерацій, «міста-реципієнти». Це – територія максимального соціально-політичного напруження і економічних кризових трендів. Тут сконцентрований високий протестний потенціал, але керований владою через ротаційність підприємств. І саме доля дотацій обумовлює «залучення» мас до політики. Затяжна криза на фоні війни, як правило, охоплює сектор ринкових послуг, а через те – втрата зайнятості населення (у першу чергу представників бюджетних установ та підприємств), – відтік інтелектуального активу, дефіцит людського капіталу та маргіналізація міського населення. Регіони, з орієнтацією на агропромисловість та легку промисловість мають значну перевагу над моно містами та вузькопрофільними агломераціями. Прикладом тому є Вінниця. Конфліктогенність цього кластеру країни містить в таких чинниках, як – посилена мобілізація населення на Схід, висока доля переселенців та конкуренція місцевих еліт за взаємини з Центром і контроль території. Плюси в комфортності проживання. Більша частина людей вважають за краще проживати в невеликих містах, де соціально-політичний та економічний клімат спокійний, вдала інфраструктура, високі показники освіти, екологічної безпеки та охорони здоров'я, широкі пропозиції культурного розвитку. Міста із такими характеристиками можна назвати *комфортними містами*. Рейтинги складаються більш ніж з 30 показників і в останні роки десятка найкомфортніших міст світу за різними методиками залишається незмінною: Ванкувер, Мельбурн, Відень, Торонто, Калгарі, Гельсінкі, Сідней, Перт, Аделаїда, Окленд, Цюріх. Найкомфортнішим для проживання українським містом визнана Вінниця.

Маленькі міста і села – «третя Україна». Теж неоднорідна, монокультурна, селянська як правило із родинними цінностями, малим бізнесом та повільністю й консерватизмом мислення. На відміну від перших «двох Україн», ця існує за порогом стабільності за будь-яких умов, а за умов війни в країні малі міста відчуватимуть кризу сильніше. Будуть ті, що в крупних агломераціях менше будуть страждати, а мономіста. Попит на робочу силу збільшується тут під час економічної стабільності й зменшується за умов кризи, тому сучасний тренд в малих містах це - міграція з периферії в центр, сезонний ринок праці, мінливість принципів розвитку і складу населення, низький рівень освіти, поліетнічність. Неоднорідність цього кластеру обумовлена людністю. До цієї України належать і міста з населенням 100 -250 тис. (Біла Церква, Дніпродзержинськ) і СМТ, села та міста (<100 тис.), для яких притаманне натуральне господарство, патріархальна політична культура, маргінальність населення із низькою освітою і кризовою свідомістю.

Новою тактикою в стратегії виживання та розвитку міст України став феномен міст-побратимів, що є прикладом нових учасників міжнародного співробітництва. Ідеї налагодження побратимських зв'язків міст мають давні традиції. Основи побратимського руху міст зумовлені бажанням примирення ворогуючих сторін у Другій світовій війні. Традиційне розуміння міст-побратимів як засобу для відновлення дружніх контактів та налагодження співпраці, переважно в культурній сфері, сьогодні було трансформовано в умовах посилення процесів глокалізації. Побратимство міст України і Польщі, Грузії, Великобританії, США, Туреччини, Канади має досвід централізованого процесу встановлення побратимських зв'язків за радянських часів, а також ініційованого місцевими громадами за умов незалежної України. Важливу роль при цьому відіграють інститути громадянського суспільства в невеликих містах (Тернопіль, Чернівці, Вінниця), що підтримують та сприяють реалізації ініціатив українських і польських міст-побратимів та бізнес-індекс розвитку мільйонників (Київ, Одеса, Харків, Донецьк, Львів). Географію побратимських зв'язків міст України формують переважно міста країн-сусідів. Серед усіх держав світу особливо виділяється Республіка Польща, в якій міста України мають найбільше міст-побратимів. Найбільшу кількість міст-побратимів сконцентровано в прикордонних територіях Південно-Східної Польщі та Західної України. Найбільше угод про побратимські зв'язки між українськими й польськими містами підписано у період із 2000 до 2006 рр., що обумовлено курсом України на євроінтеграцію. Основними результатами співробітництва українських і польських міст-побратимів стало вдосконалення системи місцевого самоврядування, розвиток добросусідських відносин на підставі міжнародного діалогу громад міст, залучення іноземних інвестицій, сприяння

туризму, зміцнення взаємин з діаспорянами.

У наслідок подальшої глобалізації та урбанізації, слід очікувати зростання глобальних міст та агломерацій, що можна розглядати як привід до звуження кордонів ЄС та активізацію територіально-адміністративної реформи на користь укрупнення регіонів на етнокультурній основі та відмова від радянської системи адміністративного поділу України на області за політичними принципами. Національна ідентичність буде спростовувати територіальною і особливо це буде мати прояв у агломераціях культурного та етнічного характеру. Зростатиме конфлікт раціонального та ірраціонального (економіки і творчості). Поряд із зростанням кількості мегаполісів будуть зростати і комфортні міста, що виявить суперечність глобалізаційних процесів і встановить новий вектор розвитку світу. Вагомість людського капіталу зростатиме одночасно в усіх кутках світу.

References

1. Gladkij, O. (2007). Sistema sil'skogo rozseleennja jak chinnik formuvannja promислоvo-aglomeracijnikh utvoren' Ukraïni. *Visnik KNUTSH. Geografija*, 57, 29–32.
2. Zaporozhec, O. Postnauka. Mikrourbanizm. *Postnauka.ru*. <<http://postnauka.ru/video/42798>>.
3. Meteleva, E. R. (2006). Ierarkhija global'nykh gorodov. Sovremennye problemy i puti ikh reshenija v nauke, transporte, proizvodstve i obrazovanii: Mezhdunarodnaja nauchno-prakt. konferencija: Sb. nauchnykh trudov. T.5. *Ehkonomika*. Odessa: «Chernomor'e», 3 10.
4. Nagornjak, T. L. (2013). Osoblivosti politiki brendingu mist v sviti ta Ukraini. *Visnik Dnipropetrovs'kogo universitetu. Serija: Filosofija. Sociologija. Politologija*, T. 21, Vip. 23(1), 118-132.
5. Rejting gorodov 2012: Megapolisy. <http://rosstroy.info/index.php?option=com_content&task=view&id=99&Itemid=28/>.
6. 2012 Global Cities Index. <<http://www.atkearney.com/ru/gbpc/global-cities-index>>.
7. Borders, Walls, and Crumbling Sovereignty (2012). *Political Theory*, 40(1), 116–122.
8. Diese Definition stammt aus: Schuler Martin, Joye Dominique, Dessemontet Pierre; *Eidgenössische Volkszählung 2000. Die Raumgliederungen der Schweiz, BFS*. Neuenburg 2005. <http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/regionen/11/geo/analyse_regionen/04.parsys.0002.downloadList.00021.DownloadFile.tmp/agglodefدت.pdf 5 лютого 2013 18:03>.
9. Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. London.
10. Global Challenges and the City (2011). *Arena*. <<http://www.arena.org.au/2011/09/global-challenges-and-the-city>>.
11. Levitt, Th. Globalization of Markets. <<http://hbr.org/product/globalization-of-markets/an/83308-PDF-ENG>>.
12. Mercer's «Quality of living survey. <<http://www.theage.com.au/travel/travel-news/melbourne-beats-sydney-in-worlds-most-liveable-city-rankings-20110221-1b29d.html>>.
13. Monocle's «Most Liveable Cities Index». <<http://www.monocle.com/affairs/>>.
14. Rose, R. (1994). Germans East and West. A Comparative Analysis, in: *University of Strathclyde (Hg.): Studies in Public Policy*.
15. Sassen, S. (1991). *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press.
16. The Economist's «World's Most Liveable Cities». <<http://www.economist.com/blogs/gulliver/2011/08/liveability-ranking>. -31 січня 2013 12:43>.
17. The Global Competitiveness Index 2012–2013. <<http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2012-2013>>.